

Håller nationalekonomins läromedel måttet?

JAKOB SEGERLIND
OCH OSCAR VINES

Internationellt har det länge pågått en vital diskussion och debatt kring innehållet på utbildningarna i nationalekonomi. Amerikanska artiklar om detta ämne är därför inte svåra att komma över. En återkommande kritik är att läromedel på amerikanska universitet lägger för stor betoning vid neoklassiska modeller som grundar sig i perfekt konkurrens och kritikerna har därför efterlyst mer nyanserade och resonerande läromedel (Colander 2015; Siegfried och Colander 2022; Hill och Myatt 2007; Krueger 2001; Stiglitz 1988). Även studenterna har kritiserat bristen på pluralism. Den internationella studentorganisationen *Rethinking Economics* har konsekvent lyft kritik mot den ensidigt ortodoxa utformningen av utbildningar i nationalekonomi sedan starten 2011. Internationellt har debatten pågått länge, men vi noterar att den ännu inte har nått Sverige.

Ett skäl för att diskutera läromedlen är den svenska Högscoleförordningen. Förordningen gör klart att studenterna ska uppvisa bred och djup kunskap inom huvudområdet samt orientering om aktuella forskningsfrågor (SFS 1993:100). Då inga tidigare studier systematiskt har sammanställt innehållet i läromedlen på kandidatutbildningar i nationalekonomi i Sverige är det svårt att avgöra om läromedlen förmedlar en alltför ensidig bild av nationalekonomi som disciplin eller domineras av ett enskilt forskningsprogram, i linje med vad vissa internationella debattörer hävdar.

I vår studie (Segerlind och Vines

2021) tillämpades Lakatos begreppsapparat baserad på forskningsprogram (Chalmers 2003). Vi vill därigenom understryka att vi inte ämnar relativisera kunskapsbegreppet genom att tillskriva alla forskningsprogram lika stort värde. Vi menar enbart att det finns ett behov av att introducera olika teoretiska perspektiv för att möjliggöra jämförelser och resonemang kring hur dessa förhåller sig till empiriska fynd på ett sätt som bättre återspeglar hur forskning bedrivs inom akademien. Om kritiken är befogad, och läromedlen förmedlar en ensidig bild av disciplinen, skulle detta i förlängningen riskera att leda till att Högscoleförordningens bestämmelser förbises genom att studenters förmåga till forskningsorientering försvagas i och med att dialogen rörande programmets progressivitet uteblir.

Analysen av läromedel

Mot bakgrunden presenterad ovan valde vi att göra en systematisk genomgång av samtliga läromedel som används på kandidatnivå på Sveriges största nationalekonomiska institutioner. I uppsatsen som ligger till grund för denna artikel bedömdes läromedel som används vid Göteborgs universitet, Handelshögskolan i Stockholm, Lunds universitet, Stockholms universitet och Uppsala universitet vara av störst relevans. Vi valde att specifikt studera hur arbetsmarknaden behandlas i läromedlen och tre tematiska områden som vi ansett vara av särskilt intresse valdes ut. De tre tematiska områdena som denna artikel fördjupar sig i är inkomstskatt, lönebildning samt inkomstfördelning. Alla läromedel, kapitel samt mindre avsnitt som avhandlar arbetsmarknads teori har analyserats i två omgångar; en första genomläsning av litteraturen i sin helhet för att identifiera vilka delar av läromedlen som är relevanta för studien, samt en andra genomläsning för att analysera innehållet i de

INLÄGG

Jakob Segerlind är masterstudent vid Lunds universitet. Han har en bakgrund som sektionsstyrelseledamot med ansvar för utbildningsfrågor i Föreningen Linköpings Nationalekonomer och Statsvetare (FLiNS).
jakob.segerlind@gmail.com

Oscar Vines är masterstudent vid Linköpings universitet. Han är även ledamot i Sveriges förenade studentkårers (SFS) kvalitetskommitté.
oscar.vines97@gmail.com

Artikeln bygger på en kandidatuppsats (Segerlind och Vines 2021) som bygger på skribenternas arbete inom ramen för studentkårens utvärdering av universitetsutbildningarna vid Linköpings universitet. Stort tack till professor Ali Ahmed vid Linköpings universitet för vägledning.

relevanta delarna.¹

Valet av tematiska områden gjordes dels på grund av vårt eget intresse för olika delar av arbetsmarknadsteori men har även stöd av statistik från OECD, med hjälp av vilken vi kunnat identifiera Sverige som en internationell utstickare. Svensk arbetsmarknad präglas i jämförelsevis stor utsträckning av kollektiva förhandlingar och relativt höga marginalskatter på inkomst (OECD 2021a, 2021b, 2021c). Sveriges särställning gör en ensidig redogörelse av dessa arbetsmarknadsinstitutioner i läromedlen särskilt problematisk. Därför har vi inom varje tematiskt område undersökt om läromedlen genom svensk arbetsmarknads särskilda funktionssätt går miste om betydelsefulla möjligheter till kritisk diskussion rörande bredden av olika forskningsprogram och dess förhållanden till prediktioner och empirisk observation.

Inkomstskatten i läromedlen

Vad gäller inkomstbeskattnings är vår bedömning att läromedlen är mycket likartade i sin behandling av ämnet. En tydlig röd tråd som löper genom nästintill samtliga kursböcker är effektivitetsförlusterna som uppstår till följd av ökad progressivitet i skattesystemet. De bakomliggande orsakerna skiljer sig något åt från bok till bok men ett par tankefigurer återkommer ofta i litteraturen. Ett ofta förekommande exempel är substitutionseffekten som progressiva inkomstskatter förväntas innebära. Om den marginella inkomstskatten är hög blir fritid relativt billigare, vilket förväntas leda till att höginkomsttagare konsumerar fritid i stället för att arbeta. Dessa resonemang återkommer exempelvis i Jones (2018) och Burda och Wyplosz (2017). Ett annat resultat av ökad progressivitet är minskad utbildningspremie som antas skada tillväxten då fär-

re väljer att vidareutbilda sig. Läromedel som diskuterar dessa effekter är Eklund (2017), Fregert och Jonung (2018) eller Krugman och Wells (2018). Sammantaget är avvägningen mellan effektivitet och jämnare fördelning det tema som tydligast präglar läromedlen. Exempelvis refererar Bergh m fl (2017) till Okuns (1975) tankegod om *Den stora avvägningen* mellan jämlikhet och effektivitet vilket i hög utsträckning är representativt för det perspektiv som förmedlas i läromedlen på kandidatnivå.

Vår sammanställning pekar mot att läromedlen går miste om en viktig diskussion rörande inkomstbeskattnings övergripande effektivitetseffekter. Läromedlen lägger en stark betoning vid negativa incitamentseffekter men intressanta studier och sammanställningar framhäver emellertid inkomstskattens effektivitetsvinster. Resonemangen till stöd för progressiva inkomstskatter framförs av exempelvis Bechuk och Fried (2004) som menar att toppinkomsterna i samhället tenderar att divergera kraftigt från den förmodade marginalproduktiviteten då höga chefer i större utsträckning än vanliga löntagare kan utnyttja fördelssökande strategier för att maximera sin ersättning. Hög progressivitet i skattesystemet gör emellertid fördelssökande mindre lönsamt vilket leder till att färre arbetstimmar ödslas på upplägg som inte berör verksamhetens lönsamhet eller produktion (Bechuk och Fried 2004). Effektivitetsvinster till följd av minskad progressivitet syns inte heller i de empiriska studier som undersöker sambandet mellan tillväxt och skattesänkningar för toppinkomsttagarna (Piketty m fl 2014). Vi menar därmed att det finns tecken på att det inom forskarkåren existerar en dialog rörande skatternas samhällseffekter som inte är synlig i högskolornas läromedel.

¹ För en närmare genomgång av bearbetningen av läromedlen, se Segerlind och Vines (2021).

Lönesättande institutioner i läromedlen

Vad gäller lönesättande institutioner på arbetsmarknaden finns det betydelsefulla skillnader gällande hur olika författare väljer att närma sig ämnet. En del läromedel väljer exempelvis att helt och hållet bortse från fackförningarnas roll vid lönebildningen och diskuterar i stället minimilönens effekter på arbetsmarknaden som exempelvis Varian (2014) eller Jones (2018). Andra läromedel väljer att inkludera fackförningarna i analysen och diskuterar deras roll, men både minimilöner och fackförningarnas effekter på arbetsmarknaden används ofta för att illustrera samma teoretiska ramverk likt Bergh m fl (2017) eller Fregert och Jonung (2018), något som gör det möjligt att dra vissa paralleller.

Inledningsvis kan sägas att den ortodoxa utbud- och efterfrågemodellen är central vid läromedlens beskrivning av lönebildning vilket Bergh m fl (2017) samt Fregert och Jonung (2018) exemplifierar. I linje med den ortodoxa modellen målas det i litteraturen upp en konflikt mellan att sätta löner som överstiger marknadspriset och full sysselsättning. Både minimilöner och fackföreningar antas därför påverka sysselsättningen negativt genom att lönenivån pressas upp högre än marknadsjämvikten, även Blanchard m fl (2015) beskriver samma effekt. Fenomen som marknadsmakt nämns betydligt mer sällan än den ortodoxa modellen och porträtteras nästan uteslutande som undantag.

Inom arbetsmarknadsforskningen har det emellertid vuxit fram flera perspektiv som till viss del utmanar den ortodoxa modellen. Enskilda empiriska studier har sedan 1990-talet visat att det kan finnas skäl att ifrågasätta den ortodoxa modellens prediktionsförmåga, främst amerikanska studier som undersökt sysselsättningseffekterna av höjda minimilöner i olika delstater i USA (Card och Krueger 2015). Senare forskningssammansättningar av liknande

empiriska studier bekräftar de fynd som Card och Krueger publicerade 1994 (Belman och Wolfson 2014).

Ett fåtal läromedel frångår antagandet om en arbetsmarknad i perfekt konkurrens, men vid de tillfällen detta förekommer i litteraturen presenteras de som undantagsfall eller marknadsmisslyckande. Sporadiskt dyker exempel upp om en ensam arbetsgivare på en liten ort som utnyttjar en monopsonistställning för att trycka ner arbetstagarnas löner, vilket står att finna i exempelvis Burda och Wyplosz (2017) eller Bergh m fl (2017), ytterst sällan får emellertid dessa teorier agera motpol mot den annars flitigt diskuterade utbud- och efterfrågemodellen. Det finns likväl forskning som drar slutsatsen att företagets monopsonistställning är regel snarare än undantag (Manning 2003). Det innebär i sin tur att den ortodoxa utbud- och efterfrågemodellen inte ensam kan användas för att analysera arbetsmarknaden. Manning (2003) förespråkar i stället monopsonimodellen, där arbetsgivaren har ett visst mått av inflytande över lönesättningen, som utgångspunkt. Minimilöner och fackföreningar kan då verka som garant för marknadsmässiga löner, då arbetsgivare fräntas möjligheten att pressa ned löner under jämvikten genom sin marknadsmakt.

Buitron och Jaumotte (2015) betonar dessutom att forskning kring arbetsmarknadens parter är komplex och måste analyseras kontextuellt utifrån länders olika premisser. Sveriges korporativistiska arbetsmarknadsmodell med centrala förhandlingar mellan nationella organisationer är, enligt oss, ett bra exempel på en sådan specifik kontext. Manning (2003) lyfter fram alternativa modeller som frångår antaganden i den ortodoxa modellen och presenterar empiri som talar för att dessa modeller ofta är bättre lämpade för analys av arbetsmarknader likt den svenska. Dessa korporativistiska

modeller nämns dock än mer sällan än monopsoni i svenska läromedel. Genom att alternativa teorier sällan behandlas och hamnar i periferin förmedlar läromedlen en bild av att den ortodoxa utbud- och efterfrågemodellen ensam är ett fullgott verktyg för att analysera svensk arbetsmarknad.

Ojämlighetens anatomi i de svenska läromedlen

När ojämlikheten dissekeras används marginalproduktivitetsteorin oftast som verktyg för att förklara inkomstfördelningens utfall och historiska trender. När löntagare på arbetsmarknaden får ersättning i förhållande till sin marginalproduktivitet förutsätts utfallet därmed vara effektivt och gynnsamt ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Litteraturen tenderar att genom marginalproduktivitetsteorin betona ojämlikhetens positiva effekter som exempelvis ökat arbetskraftsdeltagande bland högproduktiva individer samt ökade investeringar i humankapital då det blir lönsamt för fler att vidareutbilda sig. Exempel ur litteraturen på dessa beskrivningar är mångtaliga, såsom Borjas (2016), Gottfries (2013) eller Jones (2018) beskriver de ofta ökad ojämlikhet i termer av stigande marginalproduktivitet för vissa grupper på arbetsmarknaden.

Den starka tonvikten vid marginalproduktivitet leder emellertid till att endast ojämlikhet orsakad av förhållanden på arbetsmarknaden avhandlas. Läromedlen bortser därmed från många andra faktorer som påverkar inkomstskillnader i samhället. Särskilt i Sverige är detta en relevant invändning då den svenska utvecklingen vad gäller ekonomisk jämlikhet i betydande utsträckning kan härledas till andra faktorer än ökade löneskillnader (Finanspolitiska rådet 2018). Enligt Finanspolitiska rådets (2018) rapport har kapitalinkomster och transfereringar spelat en större roll för de ökade inkomstskillnaderna i

Sverige. Läromedlens ensidiga fokus på skillnader i marginalproduktivitet mellan olika grupper blir därmed missvisande för studenter vid analys av svenska ekonomiska förhållanden.

Artiklar pekar även mot att det kan finnas skäl att ifrågasätta allt för svepande antaganden om att ojämlikhet och renodlade marknadsutfall i regel är mest effektivt. Exempelvis har Internationella valutafonden presenterat studier som finner ett samband mellan låg Ginikoefficient och ökad tillväxt (Berg och Ostry 2011; Dabla-Norris m fl 2015). Dessa forskningsresultat är svåra att förena med läromedlens teoretiska ramverk som talar om en avvägning mellan effektivitet och jämlikhet. I vissa fall tar läromedlen vi analyserat (Krugman och Wells 2018) upp positiva effekter relaterade till renodlad fattigdomsbekämpning, men läromedlen går sällan längre i sin analys.

Slutsats

Vår genomgång visar att läromedlen sannolikt går miste om betydelsefulla möjligheter till kritisk och stimulerande diskussion. Vi menar att det finns goda skäl att hävda att det finns progressiva forskningsprogram och perspektiv som får en undanskymd position inom läromedlen. För tydlighetens skull vill vi även påpeka vi inte ämnar döma ut de ortodoxa modellerna som degenererande och menar inte att de bör ersättas, tvärtom har dessa en självklar plats i läromedlen. Inte minst för att synliggöra dialogen och dialektiken mellan olika forskningsprogram samt för att synliggöra hur programmen förhåller sig till och anpassar sig efter oförutsedda observationer.

En invändning gentemot artikelns ansats, samt uppsatsen som den till stor del grundar sig på, är att den är begränsad i sitt urval av läromedel. I och med att vi endast undersökt läromedel som förekommer på kandidatnivå tar vi inte

hänsyn till perspektiv som introduceras senare i utbildningen. Vi vill dock poängtera vikten av bredd inom utbildningen redan i utbildningens inledning, annars riskerar studenterna att fastna i en snäv tankeram som de analyserar senare litteratur genom. Diskussioner och tolkningar av forskningsläget kan inte betraktas som en form av fördjupning eller överkurs utan måste inkorporeras löpande genom utbildningen, sådana krav stipuleras dessutom i Högskoleförordningen.

I grund och botten handlar denna artikel om nationalekonomins syn på vad kunskap är och hur denna produceras. Om ett forskningsprogram får en för dominerande ställning inom litteraturen och dialogen mellan andra perspektiv går förlorad får studenterna ingen insyn i hur forskning i realiteten bedrivs. I stället matas de bilden av nationalekonomi som en *settled science* som Hill och Myatt (2007) beskrivit saken, vilket inte ligger i linje med kraven som ställs på svenska lärosäten.

REFERENSER

- Bebchuk, L och J Fried (2004), *Pay Without Performance*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Belman, D och P J Wolfson (2014), *What Does the Minimum Wage Do?*, William Erastus Upjohn Institute for Employment Research, Kalamazoo.
- Berg, A G och J D Ostry (2011), "Inequality and Unsustainable Growth: Two Sides of the Same Coin?", Staff Discussion Notes 11/08, Internationella valutafonden, Washington DC.
- Bergh, A, N Jakobsson och F Gallo (2017), *Modern mikroekonomi – marknad, politik och välfärd*, Studentlitteratur, Lund.
- Blanchard, O, L Calmfors, H Flam, J Hassler och P Krusell (2015), *Makroekonomi*, Liber, Stockholm.
- Borjas, G J (2016), *Labor Economics – International Student Edition*, McGraw-Hill Education, Singapore.
- Buitron, C O och F Jaumotte (2015), "Inequality and Labor Market Institutions", Staff Discussion Notes 15/14, Internationella valutafonden, Washington DC.
- Burda, M och C Wyplosz (2017), *Macroeconomics*, Oxford University Press, New York.
- Card, D och A Krueger (2015), *Myth and Measurement: The New Economics of the Minimum Wage – Twentieth-anniversary Edition*, Princeton University Press, Oxfordshire.
- Chalmers, A F (2003), *Vad är vetenskap egentligen?*, Nya Doxa, Nora.
- Colander, D (2015), "Why Economics Textbooks Should, but Don't, and Won't, Change", *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, vol 12, s 229–235.
- Dabla-Norris, E, K Kochhar, F Ricka, N Suphaphiphat och E Tsounta (2015), "Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective", Staff Discussion Notes 15/13, Internationella valutafonden, Washington DC.
- Eklund, K (2017), *Vår ekonomi – en introduktion till samhällsekonomin*, Studentlitteratur, Lund.
- Finanspolitiska rådet (2018), "Svensk finanspolitik", Finanspolitiska rådets rapport 2018, Stockholm.
- Fregert, K och L Jonung (2018), *Makroekonomi teori, politik och institutioner*, Studentlitteratur, Lund.
- Gottfries, N (2013), *Macroeconomics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Hill, R och A Myatt (2007), "Overemphasis on Perfectly Competitive Markets in Microeconomics Principles Textbooks", *Journal of Economic Education*, vol 38, s 58–77.
- Jones, C I (2018), *Macroeconomics*, W. W. Norton & Company, New York.
- Krueger, A (2001), "Teaching the Minimum Wage in Econ 101 in Light of the New Economics of the Minimum Wage", *Journal of Economic Education*, vol 32, s 243–258.
- Krugman, P R och R Wells (2018), *Microeconomics*, Worth Publishers, New York.
- Manning, A (2003), *Monopsony in Motion: Imperfect Competition in Labor Markets*, Princeton University Press, Princeton.
- OECD (2023a), "Trade Unions: Trade union density", *OECD Employment and Labour Market Statistics* (database), <https://doi.org/10.1787/data-00371-en> (hämtad 17 January 2023).
- OECD (2023b), "Trade Unions: Collective bargaining coverage", *OECD Employment and Labour Market Statistics* (database), <https://doi.org/10.1787/923f26fe-en> (hämtad 17 January 2023).

OECD (2023c), "Personal Income Tax: Marginal rates and social security contributions", *OECD Tax Statistics* (database), <https://doi.org/10.1787/data-00803-en> (hämtad 17 January 2023).

Okun, A M (1975), *Equality and Efficiency: The Big Tradeoff*, Brookings Institution Press, Washington DC.

Piketty, T, E Saez och S Stantcheva (2014), "Optimal Taxation of Top Labor Incomes: A Tale of Three Elasticities", *American Economic Journal: Economic Policy*, vol 6, s 230–271.

Segerlind, J och O Vines (2021), "Hur står det till med läromedlen i nationalekonomi? En kvalitativ undersökning av läroböcker på svenska kandidatutbildningar i nationalekonomi", kandidatuppsats, Institutionen för

ekonomisk och industriell utveckling, Linköpings universitet.

SFS 1993:100, *Högskoleförordning*, Justitiedepartementet, Stockholm.

Siegfried, J och D Colander (2022), "What Does Critical Thinking Mean in Teaching Economics?: The Big and the Little of It", *The Journal of Economic Education*, vol 53, s 71–84.

Stiglitz, J (1988), "On the Market for Principles of Economics Textbooks: Innovation and Product Differentiation", *Journal of Economic Education*, vol 19, s 71–77.

Varian, H (2014), *Intermediate Microeconomics – A Modern Approach*, W. W. Norton & Company, New York.